

Υπάρχει Παγκόσμια Έλλειψη Ηγέτες ή Επιβήτορες της Εξουσίας

Γ. Πιπερόπουλος

Δρα Κοινωνιολογίας- Ψυχολογίας,
Καθηγητής Επικοινωνίας Παν. Μακεδονίας

Άρρηκτα συνυφασμένη με τις διαπροσωπικές σχέσεις ανάμεσα σε άτομα και τις αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες είναι η έννοια της άντλησης, κατοχής και επιβολής εξουσίας ή δύναμης. Εξουσία σημαίνει ισχύ ή δύναμη, είναι δηλαδή η ικανότητα αυτού που την έχει και την ασκεί να απαιτεί –και να πετυχαίνει– υπακοή, πειθαρχία, συμμόρφωση στα προστάγματά του και στην εκπλήρωση στόχων που αυτός θέτει έστω και αν η εκπλήρωσή τους απολήγει σε καθοριστική διαμόρφωση της ζωής, των ενδιαφερόντων, όπως ακόμα και των συμφερόντων αυτών που τον ακολουθούν.

Ο Μαξ Βέμπερ ο μεγάλος Γερμανός κοινωνιολόγος θεώρησε την εξουσία, την δύναμη ή ισχύ, ως «...την εκμετάλλευση της ευκαιρίας από ένα ή περισσότερα άτομα για την επιβολή της δικιάς τους βούλησης σε κοινά θέματα, άσχετα με την αντίσταση που προβάλλουν άλλα πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στον ίδιο χώρο...».

Και ο Ρόμπερτ Μακ Αϊβερ, ο Αμερικανός κοινωνιολόγος δηλώνει ότι «οι κάτοχοι εξουσίας αποκτούν το δικαίωμα να καθιερώσουν τη δικιά τους πολιτική σε κάθε φάση της ανθρώπινης δραστηριότητας, να κρίνουν πρόσωπα και καταστάσεις, να ασκήσουν διαιτητικό-ισοροπιστικό ρόλο σε αντιδικίες και τελικά να επιβληθούν στους συνανθρώπους τους.»

Αναμφίβολα οι μορφές και οι τρόποι άσκησης της εξουσίας προβληματίσαν και προβληματίζουν ανέκαθεν τους ανθρώπους που ανήκουν στο εξουσιαζόμενο πλήθος αλλά και τους φιλοσόφους, πολιτικούς επιστήμονες, και δημοσιογράφους. Για εμάς, όμως, τους επιστήμονες της συμπεριφοράς - κοινωνιολόγους και ψυχολόγους-ενδιαφέρον για μελέτη και αξιολόγηση έχουν τόσο οι μορφές και οι διαδικασίες άσκησης της εξουσίας όσο και οι εστίες άντλησής της και μαζί οι μέθοδοι και οι διαδικασίες απόκτησής της.

ΒΙΑ Ή ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Από την αρχέτυπη σχέση γονέα-παιδιού, από την κλασική σχέση αρχηγού-ακολουθών της νομαδικής ομάδας ή της σύγχρονης κλίμακας-συμμορίας μιάς μεγαλούπολης μέχρι και την οικονομική διαδικασία της παραγωγής αγαθών ή παροχής υπηρεσιών (εργοδοσία-εργαζόμενοι) όπως και την εκκλησιαστική ιεραρχία, από την αθλητική οργάνωση (παράγοντες, τεχνικοί, παίκτες, φίλαθλοι) μέχρι και την Κομματική οργάνωση (στελέχη - ψηφοφόροι) και τελικά στην ίδια την έννοια του Κράτους (Κυβέρνηση – Αντιπολίτευση – Λαός) η εξουσία μπορεί να αντλείται και να ασκείται με τρεις θεμελιακούς τρόπους:

- πρώτον, με την εφαρμογή ωμής βίας ή με την επιβολή της ψυχολογίας του φόβου,
- δεύτερον, με βάση τη θεωρία του κληρονομικού δικαίου όπως γίνεται στα ηγεμονικά καθεστώτα, και
- τρίτον, από τη δημοκρατική και αβίαστη αναγνώριση χαρακτηριστικών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών αυτού που την κατέχει και την ασκεί.

Η απόκτηση εξουσίας με την εφαρμογή «ωμής βίας» συνεπάγεται και την πιθανή αντίδραση αυτών που αντιτίθενται στα κάθε λογής δικτατορικά και αυταρχικά καθεστώτα. Για τον λόγο αυτό οι διάφοροι σφετεριστιστές της εξουσίας ακολουθώντας μιά πάγια τακτική αποπειρώνται να εδραιώσουν την ισχύ τους και να “νομιμοποιήσουν” τη θέση τους παρέχοντας αγαθά, διευκολύνσεις και προσεκτικά οριοθετημένα “δικαιώματα-προνόμια” σε κάποια κάπως πλατιά λαϊκή ομάδα ή καθησυχάζουν κατασιγάζοντας με ψυχοπολιτικές μεθόδους την άσκηση κριτικής και την εκδήλωση “αντίστασης” τις λαϊκές μάζες οδηγώντας στην απάθεια που είναι απόληξη θεμελιωμένη στην πρόχειρη διαπίστωση από το λαό ότι “...είναι ανήμπορος να ελέγξει τη ροή των γε-

γονότων...”

Στα ψευδεπίγραφα “δημοκρατικά καθεστώτα” αυτοί που κατέχουν την εξουσία φροντίζουν να αποσιωπούν συστηματικά και διαχρονικά το γεγονός δημιουργώντας την απαραίτητη ψευδαίσθηση ότι η κατοχή της εξουσίας είναι “κοινό καθήκον” και δικαίωμα και η άσκησή της γίνεται για την υλοποίηση των επιθυμιών, προσταγμάτων και αποφάσεων “της πλατιάς λαϊκής μάζας”. Επιπρόσθετα, παρά την αντικειμενικά κραυγαλέα εκμετάλλευση και άσκηση της εξουσίας με σαφώς προσωποπαγή ψυχισμό, έντεχνες ιδεολογικές διακηρύξεις και ψυχοτεχνικά πολιτικά μανιφέστα τείνουν να μειώσουν τη σημασία της πραγματικότητας καμουφλάροντας την αυταρχική φύση και δικτατορική υφή της πίσω από τα διάφανα προπετάσματα της “έλλειψης κάθε χρήσης ωμής βίας...”.

Στα γνήσια δημοκρατικά καθεστώτα, άσχετα εάν πρόκειται για ένα σύλλογο φιλάθλων ποδοσφαίρου ή μία ολάκερη χώρα η διαδικασία ανέλιξης σε θέση εξουσίας και το δικαίωμα άσκησης της συντελείται με λογοκρατικά κριτήρια, με αξιοκρατία και διαφάνεια και – απαλλαγμένη από κάθε μορφή της έννοιας του “κληρονομικού δικαίου” και κάθε απειλή για χρήση βίας – προκαθορίζει το εφήμερο της πράξης διατηρώντας ανέπαφο το δικαίωμα των εξουσιαζόμενων, της λαϊκής μάζας, για αλλαγές στις προτιμήσεις τους, για αφαίρεση της εξουσίας από τους αποδεικνυόμενους εμφανώς ανάξιους και την παροχή της σε αυτούς που κατορθώνουν να πείσουν ότι είναι άξιοι, ή τουλάχιστον, περισσότερο άξιοι από τους παρόντες κατόχους της.

Στην πλατωνική “πολιτεία” ο Θρασύμαχος διατείνεται κατηγορηματικά ότι “...το δίκαιο είναι ταυτόσημο με το συμφέρον του ισχυρού...” Και όμως η εξουσία που θεμελιώνεται και διαιωνίζεται με τη χρήση ή την απειλή της χρήσης κάποιας μορφής βίας είναι, κατά κανόνα, καταδικασμένη και ο βίος της, η διαχρονική της διάρκεια είναι προκαθορισμένα εφήμερη”... Ο πανίσχυρος δεν είναι ποτέ αρκετά ισχυρός” έγραψε διαπιστώνοντας την ιστορική νομοτέλεια των γεγονότων ο Zayn Zak Ρουσσώ.

ΠΡΟΤΥΠΑ ΗΓΕΤΩΝ

Κάθε κοινωνική ομάδα εφόσον κατορθώσει να συνεχίσει την ύπαρξή της με κάποια διαχρονική σταθερότητα θα παρουσιάσει αργά ή γρήγορα και μία έστω στοιχειώδη δομή και ιεραρχία

κλιμάκωσης εξουσίας και ευθυνών θα διαφοροποιηθούν τόσο οι δραστηριότητες των ηγετών, όσο και των στελεχών και μελών που τους ακολουθούν, και αποκρυσταλλώνονται με σαφήνεια που δεν περνά απαρατήρητη οι ρόλοι των μελών της κάθε ομάδας, τα πλαίσια αναφοράς για τη δράση τους, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους, η μορφή της εξουσίας και τα πρότυπα άσκησης της.

Οι παράγοντες που καθορίζουν τις διαδικασίες ανέλιξης σε θώκους εξουσίας κάποιου ή κάποιων ατόμων είναι πολυποίκιλτοι. Υπάρχει το κληρονομικό δίκαιο όπου οι επίγονοι κερδίζουν τη θέση εξουσίας ακριβώς επειδή “γεννήθηκαν” ως παιδιά των κατόχων αυτών των θέσεων (αυτό δεν παρατηρείται μόνο σε βασιλικές οικογένειες αλλά και σε πληθώρα δημοκρατιών). Υπάρχει η περίπτωση της “χαρισματικής” προσωπικότητας προσώπων που έχουν τεχνικές γνώσεις και ακόμα η περίπτωση ατόμων που κατέχουν πολύτιμη εμπειρία (η οποία συχνά αλλά όχι και υποχρεωτικά συμβαδίζει με την ηλικία τους) καθώς υπάρχουν τελικά και οι μέθοδοι της απειλής ή και της χρήσης “ωμής βίας” όπως και η εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων “πλύσης εγκεφάλου” που αποδίδει στον χρήστη της ως λάφυρο την εξουσία.

Όποια και αν συμβεί να είναι η πηγή της εξουσίας, η εστία από την οποία αυτή αναβλύζει και όποιες και αν είναι οι διαδικασίες απόκτησής της αμείωτο πάντοτε παραμένει και το ενδιαφέρον για τους τρόπους χρήσης τους τρόπους άσκησης της εξουσίας από τον κάτοχό της. Ας δούμε κάπως συνοπτικά και τα πρότυπα των ηγετών που έχουν παρουσιασθεί και που συμβαίνει να κυβερνούν σύγχρονα κοινωνικά συστήματα σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γής.

Έτσι ο αυταρχικός ηγέτης είναι εκείνος που, για πολλούς και διάφορους λόγους θεωρεί τον εαυτό του ως το μόνο άξιο να κρίνει τη σημασία, την ορθότητα και την αξία των αναγκών, επιδιώξεων και φιλοδοξιών αυτών που κυβερνά ή εξουσιάζει και κατά συνέπεια ασκεί την εξουσία με αποκλειστικά κύριο γνώμονα τις δικές του θέσεις, τις προσωπικές του πεποιθήσεις.

Ο δημοκρατικός ηγέτης καθώς αντιλαμβάνεται το εφήμερο της θέσης του και το απαραβίαστο δικαίωμα αυτών που με τη δική τους συναίνεση και επιλογή “εξουσιάζει” να τον αντικαταστήσουν πασχίζει να εντοπίσει τον κοινό παρονομαστή των πολυποίκιλων και συχνά αντικρουόμε-

νων επιθυμιών και επιδιώξεών τους και να ασκήσει εξουσία με γνώμονα “τα κοινό όφελος” ελπίζοντας ότι στην επόμενη “ημέρα κρίσης” (στις επόμενες εκλογές) αυτό θα αγνωρισθεί και θα γίνει αφορμή της επανεκλογής του.

Αναμφίβολα υπάρχουν δεδομένες ιστορικές στιγμές στη ζωή κάθε ομάδας που απαιτούν τη μετουσίωση ενός “δημοκρατικού” ηγέτη σε “αυταρχικό” αρχηγό για να επιτευχθούν κοινοί στόχοι ή για να αποσοβηθούν κρίσιμες για την επιβίωση της ομάδας ή του κοινωνικού συστήματος καταστάσεις.

Σίγουρα, επίσης, υπάρχουν δεδομένα παραδείγματα “αυταρχικών” ηγετών που – με προκάλυψη της “χαρισματική” τους προσωπικότητα και την επιφανειακή δημοκρατικότητά τους – πετυχαίνουν να παγιώσουν, να διαιωνίσουν εάν όχι εσαεί πάντως πέρα από τα προκαθορισμένα χρονικά διαστήματα την κατοχή και την άσκηση της εξουσίας. Βέβαια κάποια στιγμή και τέτοιοι “χαρισματικοί” ηγέτες ωθούνται από τον λαό στην αφάνεια ακριβώς επειδή στα σύγχρονα δημοκρατικά πολιτεύματα υπάρχει νομοτελειακά κατοχυρωμένη δικλείδα ασφαλείας για αυτές τις περιπτώσεις.

“ΧΑΡΙΣΜΑ” – ΚΑΙ “ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ”

Πρόσφατες ερευνητικές προσπάθειες μας επιστρέφουν και πάλι στις αρχαϊκές έννοιες του ηγετικού τύπου που είχαν περιγράψει οι αρχαίοι Έλληνες με τον όρο “χαρισματικός ηγέτης”. Ερευνες κοινωνιολόγων και ψυχολόγων επισημαίνουν ότι το χάρισμα έχει και τις...κακοτοπιές του. Ο Αμερικανός Πρόεδρος John Kennedy το είχε και το χρησιμοποίησε αλλά το ίδιο έκανε και ο Αδόλφος Χίτλερ με τα γνωστά και στις δύο περιπτώσεις αποτελέσματα. Όταν το χάρισμα χρησιμοποιηθεί σωστά και ηθικά αποτελεί ευλογία αλλά ως όπλο στα χέρια ανθρώπων χωρίς ηθικές αναστολές, τσαρλατάνων, απατεώνων και μεγαλομανιακών ατόμων απολήγει σε κατάρρα. Ο χαρισματικός ηγέτης μπορεί να καθοδηγήσει ολόκληρο λαό, καμιά φορά ακόμη και στον γκρεμό.

Το χάρισμα δεν είναι κάτι που μπορεί κανείς να το μάθει, να το αποκτήσει, να το καλλιεργήσει. Δεν είναι κάτι που διδάσκεται σε Πανεπιστήμια και εξειδικευμένες σχολές παραγωγής ηγετικών στελεχών. Είναι πραγματικά δύσκολο να το ορίσει κανείς επακριβώς, αλλά είναι επίσης εντυπω-

σιακά εύκολο να το εντοπίσει κανείς ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας κάποιων ατόμων. Μολονότι το χάρισμα δεν μαθαίνεται είναι χρήσιμο να τονισθεί ότι υπάρχουν κάποιες πτυχές στην προσωπικότητα χαρισματικών ατόμων και ηγετικών στελεχών τις οποίες αξίζει να δούμε έστω συνοπτικά:

(1) Απλοποίηση και υπερβολή

Τα χαρισματικά άτομα διαθέτουν σε εντυπωσιακό βαθμό την ικανότητα να απλοποιούν σύνθετες έννοιες και να τις μεταβιβάζουν έτσι στους υφισταμένους ή ακολούθους τους. Προφανώς το καταφέρνουν κάνοντας χρήση συμβόλων, αναλογιών, και μεταφορικών εννοιών με αποτέλεσμα να γίνονται κατανοητά και από τον εργαζόμενο ή ακόλουθο με την χαμηλότερη δυνατή εκπαίδευση. Εδώ είναι χρήσιμο και το παράδειγμα του Προέδρου των ΗΠΑ Ronald Reagan ο οποίος θεμελίωσε όλη του τη στρατηγική σε δύο απλές έννοιες “ισχυρή άμυνα και λιγότερο Κράτος...”

(2) Ρισκάρουν με ρομαντική διάθεση

Οι χαρισματικοί ηγέτες έχουν μιά κλίση προς το ρίσκο, διακινδυνεύουν συχνά και πολλές φορές δηλώνουν ότι αισθάνονται κενόι όταν τους λείπει το στοιχείο του κινδύνου, όταν δεν ρισκάρουν. Η τάση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί μέσα από την υποκειμενική ανάγκη των χαρισματικών να διανοίξουν μονοπάτια εκεί που άλλοι δεν τόλμησαν έστω και εάν τελικά η προσπάθειά τους αποτύχει. Η μελέτη χαρισματικών προσωπικότητων φέρνει στο φώς μιά ενδιαφέρουσα άποψη για αυτήν την πιθανότητα της αποτυχίας και συγκεκριμένα το γεγονός ότι ο χαρισματικός ηγέτης και όταν ακόμη αποτύχει σε μιά παρακινδυνευμένη προσπάθειά του το θάρρος που επιδειχνει, ίσως και “το θράσος” ενισχύει ακόμη περισσότερο στα μάτια των ακολούθων ή των συνεργατών και υφισταμένων του το χάρισμά του!

(3) Περιφρονούν το Κατεστημένο

Τα χαρισματικά άτομα είναι συχνά επαναστάτες που αντιμάχονται το κατεστημένο και ενώ φαίνονται ιδιόρρυθμα ουσιαστικά αυτή η εικόνα της ιδιορρυθμίας και της “παραξενιάς” τους υπογραμμίζει την χαρισματική τους προσωπικότητα.

(4) Παίρνουν τη θέση του αντιπάλου

Τα χαρισματικά άτομα διακρίνονται από την τάση και την ικανότητά τους να φορούν τα πα-

πούτσια του αντιπάλου, να παίζουν το ρόλο που ο λαός μας αποκαλεί “συνήγορο του διαβόλου” να προσπαθούν να καταλάβουν πώς αισθάνεται ο απέναντι, ο ανταγωνιστής ο αντίπαλος ή ο πελάτης και τι θα ζητούσε από εμάς ή τις θα μας έκανε εάν του δινόταν η ευκαιρία.

(5) Σπρώχνουν και δαγκώνουν

Οι χαρισματικοί ηγέτες έχουν την τάση να πικάρουν. σπρώχνουν, τσιμπούν, δαγκώνουν σε μιά προσπάθεια να βγάλουν το καλύτερο δυνατό εαυτό στους συνεργάτες και υφισταμένους ή ακολούθους τους και να τους δώσουν το 110% του καλύτερου εαυτού τους !

Τι θα μπορούσαμε να πούμε, κλείνοντας επιγραμματικά, για τα άτομα που έχουν χάρισμα; Απλά και μόνο ότι χρειάζεται να λειτουργούν με μιά υποκειμενική πιξίδα που πάντοτε να τους κα-

τευθύνει προς τη σωστή κατεύθυνση. Το χάρισμα μπορεί όπως μας διδάσκει η ιστορία να αποδειχθεί θετική ή αρνητική, δημιουργική ή καταστροφική δύναμη. Το πρόβλημα, όμως, για τους επιστήμονες της συμπεριφοράς αλλά και για τη λαϊκή μάζα σε τέτοιες περιπτώσεις ήταν και παραμένει συυφασμένο με το αδυσώπητο ερώτημα:

“... όταν, τελικά, ένας χαρισματικός ηγέτης ξεφλήσει, πόσα ιδεώδη και ποιές αξίες συμπαρασύρει στη διαδικασία της επώδυνης για το σύστημα και τους ανθρώπους πτώσης του;”

Σε τελική ανάλυση, με διαχρονική συνέπεια παραμένει αναλλοίωτη η βαρύνουσα σημασία της θέσης του Αγάθωνος που συνιστά στους Αρχοντες να μην ξεχνούν ποτέ 3 πράγματα και συγκεκριμένα “...ότι διοικούν ανθρώπους, ότι διοικούν σύμφωνα με το Νόμο και ότι δεν θα διοικούν για πάντα!”.

Nancy Pierson, Wheel, 1986.